

თინა იველაშვილი

იავარქმნილი აფყურის ღმრთისმშობლის ტაძარი

დღეს, დაკარგულ ისტორიულ ტერიტორიაზე ქართული კულტურის ძეგლების განადგურებას მივტირით და მხედველობიდან გვრჩება საქართველოში არსებული არაერთი ისტორიული ძეგლი, რომელიც ჩვენს თვალწინ იქცევა და ნადგურება. მათ შორისაა ერთ-ერთი უდიდესი ისტორიული ქრისტიანული სალოცავი — აფყურის ღმრთისმშობლის ტაძარი.

აფყური, როგორც ღმრთისმშობლის წილხვდომილი, პირველად მოციქულ ანდრია პირველწოდებულის სახელთან ერთად მოიხსენიება. ქართლის ცხოვრების მიხედვით, მოციქულმა აქ მოაბრძანა ხატი ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობლისა, „და დაასვენეს ყოვლად დიდებული ხატი ყოვლად წმიდისა აფყურის ღმრთისმშობლისა მცირესა მას ეკუდერსა, რომელსა აწ ძველ-ეკლესიად სახელ-სდებენ“ [1, 42]. ჯუანშერის ცნობით, პირველი ქრისტიანული საყდარი აფყურში აუშენებიათ ღმრთისმშობლის სახელზე. შემდგომში, როდესაც „მოვიდა კეისარი ერაკლე ხილვად და თაყუანისცემად ხატისა მის. მაშინ იწყო ერაკლე აფყურს დიდისა საყდრისა საძირკუელისა ჩაგდებად და შენებად, ვიდრემდის მიერთებან განსრულდა მორწმუნეთა კაცთა მიერ“ [1, 224]. წერილობითი წყაროებიდან ჩანს, რომ იქ VII-IX საუკუნეებში ეპისკოპოსი იჯდა, რომელსაც მაწყვერელი ეწოდებოდა.

„გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრების“ თანახმად, აფყურში საეპისკოპოსო ტაძარი უკვე გრიგოლის დროს, ე. ი. VIII-IX სს-ში არსებობდა. გრიგოლის ერთ-ერთი მოწაფე აფყურის ეპისკოპოსი ყოფილა. „მას ჟამსა იყვნეს ვინმე იერუსალიმს მოწაფენი ნეტარისა გრიგოლისნი კაცნი შუენიერნი, კეთილნი მონაზონნი, სრულნი სიბრძნითა და სასწაულთა მოქმედნი, მეძიებელნი სასუფეველისანი და მეოტნი დიდებისაგან ამის სოფლისაჲსა, მღდელნი ღირსნი, შვილნი დიდებულთა აზნაურთანი, ტომნი დიდისა ეფრემ მაწყვერელ ეპისკოპოსისნი“ [9, 611]. ეს იმაზე მეტყველებს, რომ აფყურის ღმრთისმშობლის ეკლესია ასაკობროვად ხანცთის, შატბერდის, იშხნის და ამ პერიოდის სხვა მონასტრების არა თუ თანადროული, არამედ შეიძლება

უფრო ადრეულიც იყოს. ყოველ შემთხვევაში, აქვე უნდა აღინიშნოს ერთი გარემოებაც, კერძოდ: სივრცობრივი გრანდიოზულობითა და არქიტექტურული სტილით აწყურის ეკლესია ზემოთ დასახელებული ძეგლების ანალოგს წარმოადგენს, რაც მათ თანადროულობაზე მიუთითებს.

„მესხთა დიდებული საყდარი აწყვერი“ კიდევ უფრო ზშირად გვხვდება XIII-XVI საუკუნეთა ისტორიულ წყაროებში [3, 47]. ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით: „თუხარისის ხევს ზეით, მტკვრის კიდეზედ, სამხრეთით არს აწყური ..... აქ არს ეკლესია დიდმენი, შუენიერად ქმნილი, გუმბათიანი, ყოვლადწმიდის ღმრთისმშობლისა, იჯდა მიტროპოლიტი, მწყემსი ყვიბის-კორტანეთის ზეითისა და მტკურის ჩრდილოეთისა, და ბოცოს წყლის ჩრდილოეთის კერძოჲსი, ვიდრე გურიის მთისამდე. გარნა აწ უქმ არს“ [6, 662].

XIII საუკუნის დასასრულს ძლიერი მიწისძვრის შედეგად „დაეცნენ ეკლესიანი, მონასტერნი, მთანი, კლდენი და ციხე-ქალაქნი, რომელ კუპრნიცა აღმოხდებინ, რამეთუ აწყურს ლიტონიობისა შემდგომად, ესუნა ხატი აწყურისა საშუალსა ეკლესიასა, ჩამოინგრა გუმბათი და დაეხურა, ვითარცა ქუდი ხატსა მას დაუქცევლად“ [6, 230]. ეკლესიის ჩამონგრეული გუმბათი მალევე აღადგინეს, რადგან იგი მესხეთის მთავარ სალოცავს წარმოადგენდა [2, 18]. როდესაც იაყუბ ყაენმა აწყური მოაოხრა, აწყურის ღმრთისმშობლის ხატი ტყვედ წაიყვანა, მაგრამ მანუჩარ ათაბაგმა დიდალი ვერცხლით გამოისყიდა და კვლავ „დაასუნა აწყურსავე“ [6, 708].

აწყურის ეკლესიის შესახებ ალ. ფრონელი აღნიშნავდა: „ბორჯომის ხეობას გამოსცდები თუ არა, თვალწინ აგვეუდება ოდესმე ძლიერი აწყურის ციხე, რომელიც საუკუნეებით სდარაჯობდა ვიწრო ხეობას. ციხის გვერდით, შიგ შუაგულ გამაჰმადიანებულ ქართულ სოფელში, კიდევ დგას უზარმაზარი ტაძარი, მაგრამ სახურავგადახდილი და ალაგ-ალაგ კედლებჩამოქცეული. აწყურში იჯდა მიტროპოლიტი და კათედრად მშენიერი გუმბათიანი ტაძარი ჰქონდა. გუმბათი ჩამონგრეულა, ინგრევა აგრეთვე კედლები. ამ ეკლესიის გალაუნში დასაფლავებულია ჭაბუკი ბატონიშვილი ლევან იულონის ძე, რომელიც ლეკებმა მოკლეს 1811 წელს პეტრეს ციხესთან“ [7, 145].

გ. ბოჭორიძის ცნობით: „აწყურის ღვთისმშობლის ეკლესია გუმბათიანი შენობა ყოფილა. მას სჭერია უზარმაზარი ტერიტორია თავის შენობებით და გალავნით. იგი დგას მტკვრის მარჯვენა მხარეს მცირე სერის ძირას ჩრდილოეთით... გუმბათის დაქცევა არავის ახსოვს, ხოლო თადი ჩაქცეულა 42 წლის წინათ... ზომით არის 35,5 X 18 მ. კარები, როგორც ადგილობრივებმა გადმოძვეს, ჰქონია ჩრდილოეთ მხარეს. მართლაც, აქ მოჩანს შესასვლელი და შენობათა ნანგრევები. ერთი მისი ნაშთი დგას აქ ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელთან 15 მ-ზე 4 მ სიმაღლისა და 3 მ სიგანისა.

სხვა მისი ნაშთები მოჩანს დასავლეთითაც. გალავნის ნაშთი მოჩანს დასავლეთითვე. მოსახლეობა ძეგლის ძირამდეა მისახლებული.

ეკლესიის აღმოსავლეთი ოთახები (საკურთხევლის აქეთ და იქით მდებარე) გამოყენებული აქვთ საბძლად და სხვ. გარდა ამისა შიგნითა ნაწილი ხეების საწყობად არის გახდილი, აგრეთვე ფეხისადგილად. დღეს შენახულა კედლები დუღაბის სახედ აღმოსავლეთით, სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით. აღმოსავლეთ და სამხრეთ კედლებს შუა ნაწილი აქვთ გაგლეჯილი. კარ-სარკმლის ადგილები დიდად არის გაგლეჯილი. კარი დასავლეთითაც ჰქონია. აღმოსავლეთ ნაწილის ოთახები ორ-ორ სართულიანი ყოფილა. ზევითა სართულებს თაღი ჩამოქცეული აქვს, ქვეითებს კი შენახული აქვს დაზიანებით. ეკლესია მოხატული ყოფილა მთლიანად. ნაშთი შენახულა საკურთხეველში და დასავლეთ კედელზე. საკურთხეველში ზედა რიგები მოსპობილია. შენახულია შუა ნაწილის რიგი მოციქულები და ქვედა მღვდელ-მოდღვრებისა. ჩრდილოეთ კედელზე არის სამი მოციქული ხელაპყრობილი. შუა შედარებით უკეთ არის შენახული....სამხრეთ კედელზე მხატვრობის ნაშთიდა არის შემორჩენილი....ჩრდილოეთ კედლის დასავლეთ ნაწილშიც არის ნაშთი მხატვრობისა....ჩრდილოეთ კედელზე მეორე მღვდელ-მოდღვრის თავის მარცხნივ (აღმოსავლეთით) შენახულა წარწერის ნაშთი....ეკლესიის სამრეკლო ყოფილა ეკლესიის სამხრეთით აღმართულ გორაკზე, ანუ „სერზე“. ახლა მარტო ნაშთიდა მოჩანს“[4. 31–33].

აწყურის საეპისკოპოსო ტაძარი მიუხედავად იმისა, რომ მისი დიდი ნაწილი დანგრეულია (გუმბათი და ყველა კამარა ჩაქცეულია, დაღუპულია კედლების ზემო ნაწილები, შენობა თითქმის მთლიანადაა გაძარცვული საპირე ქვებისაგან, საკურთხევლის შუა ნაწილი განგრეულია და ა. შ.), მნახველს აოცებს თავისი სიდიადით. იგი ფართობით საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ სალოცავთა შორის (თვით სვეტიცხოველზეც კი) ყველაზე დიდი იყო. ვ. ბერიძის აღწერით: მისი „გუმბათი და ყველა კამარა ჩამოქცეულია, დაღუპულია კედლების ზემო ნაწილებიც, აღმოსავლეთის ნაწილი შედარებით უკეთაა გადარჩევილი. საკურთხეველსა და მის ორსავ მხარეს მდებარე ოთახებს (ე.წ. სადიაკვნესა და სამსხვერპლოს) აღმოსავლეთით გამოშვერილი წახნაგოვანი კედლები ჰქონდა. საკურთხევლის შუა ნაწილი ახლა ერთიანად გამონგრეულია, ხოლო კედლის გარე პერანგი (თლილი ქვისა) თითქმის სულ ჩამოძარცვული.

შიგნით გადარჩენილია საკურთხევლის კუთხეების მორთულობა – წვრილი კედლის სვეტები ბურთულებიანი თავსამკაულებით. საკურთხევლის კედლის გარეპირის მორთულობა (გადარჩენილია თაღებისა და სარკმლის მოჩუქურთმებული არშიის ნაწილები) მოწმობს, რომ შენობის ეს ნაწილი XIII საუკუნის მიწურულზე ადრინდელია, ე. ი. მიწისძვრაზე ადრინდელი, რომელმაც ძლიერ დააზიანა აწყურის ტაძარი.საკურთხევ-

ლის მხარე მიწისძვრის დროს გადარჩენილა.

სამაგიეროდ, დასავლეთის კედელი მიწისძვრის შემდეგ იყო აღდგენილი. ახლა მისი პერანგიც თითქმის სულ ჩამოცლილია და აღარაფრის გარკვევა არ შეიძლება, მაგრამ ძველ ფოტოსურათებზე ჯერ კიდევ ჩანს ამ კედლის გარე მორთულობა: მაღალი, ჩუქურთმიან არშიაში ჩასმული სარკმელი, ჩუქურთმიანივე ჯვარი მის ზემოთ და სამკაულებიანი ბურთულები ჯვრის ძირში, ამ მორთულობის საერთო იერი, აგრეთვე ჩუქურთმების სახეები და შესრულების ხასიათი, გარკვევით მოწმობს, რომ შენობის ეს ნაწილი XIII-XIV ს-თა მიჯნაზე ადრეული არაა. იგი, ალბათ, მიწისძვრის მომდევნო წლებს, ე. ი. XII-XIV ს-თა მიჯნას, ან XIV ს-ის პირველ ნახევარს ეკუთვნის“. მარი ბროსე წერილობით მონაცემებზე დაყრდნობით აქვე დასძენს: „შენობა „ფეხზე იდგა“ თვით XIX ს-ის დასაწყისამდეც კი“ [3, 51-52].

XX საუკუნის 80-იან წლებში კონსერვაცია-რესტავრაციის მიზნით ძეგლზე დაიწყო დაზვერვითი სამუშაოები, მაგრამ გარკვეული მიზეზების გამო შემდეგში ეს სამუშაოები შეჩერდა და დღემდე ყურადღება აღარავის მიუქცევია.

რამდენიმე წლის წინ გამოჩნდა პიროვნება, რომელმაც თავისი სახსრებით გადაწყვიტა მონასტრის რესტავრაცია. მუშაობა თითქოს დაიწყო კიდევ, მაგრამ რაღაც მიზეზების გამო სულ მალე მიატოვა. იმედი გვქონდა, რომ საქმეს მიხედავდა საქართველოს კულტურის სამინისტროსთან არსებული კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის დეპარტამენტის ხელმძღვანელობა (მით უმეტეს, რომ მის ყოფილ ხელმძღვანელს არაერთხელ ფეხით აქვს ეს კუთხე შემოვლილი და კარგად იცის ამ ძეგლის კულტურული ღირებულება), მაგრამ ასე არ მოხდა. სამაგიეროდ, ისტერიკა ატეხეს (პრესის ფურცლები არაერთხელ ააჭრელეს) დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე არსებული ქართული კულტურის ძეგლების ვითომდა რესტავრაციის სანაცვლოდ ბათუმში აზიზეს მეჩეთის აგებისა და ახალციხეში აჰმად ფაშას არარსებული „ყოფილი მეჩეთის“ რესტავრაციის გამო.

მართალია, აზიზეს მეჩეთის მშენებლობა ვერ დაიწვეს, მაგრამ ყოფილი არაეროვნული ხელისუფლების მაღალჩინოსანთა წყალობით ახალციხეში მეტად მნიშვნელოვანი ისტორიულ ძეგლს, რაბათის უძველეს ციხეს, ისტორიული სახე დაუკარგეს, არაბულ ყაიდაზე გადააკეთეს და სრულიად წაშალეს საუკუნოვანი პლასტები. რაც შეეხება ე. წ. „მეჩეთს“, მასაც ჩაუტარდა გარკვეული სამუშაოები (სახურავი აამაღლეს და ძვირადღირებული ლითონით მეჩეთის გუმბათის სტილში გადახურეს). როგორც არაოფიციალური წყაროებით ირკვევა, ამ სამუშაოებზე რამდენიმე ასეული მილიონი დაიხარჯა და აქ მიმდინარე სამუშაოებს უშუალოდ იმდროინდელი შინაგან საქმეთა მინისტრი აკონტროლებდა. როგორც ჩანს, წასული ხელისუფლება, რომელიც გულმოდგინედ ასრულებდა უცხოელი

პატრონების მითითებებს, ერის მენსიერებიდან უმდიდრესი ისტორიის აღ-
მოფხერისა და წაშლის მიზნით მიზანმიმართულად ეწეოდა ისტორიული
ღირებულებების მქონე კულტურული ძეგლების გადაკეთება-დამახინჯე-
ბას (ამის ნათელსაყოფად ბაგრატიის ტაძარზე და ახალციხის რაბათის
ციხეზე ჩატარებული მათეული რესტავრაციის დასახელებაც საკმარისია).
ხმამალა შეიძლება ითქვას, რომ ყოფილი „ნაციონალური“ მთავრო-
ბის მხრიდან ქვეყნისა და ერის წარსულის, მისი ისტორიული ძეგლების
მიმართ ასეთი უდიერი (უფრო მართებული იქნება თუ ვიტყვით, მტრული
და ვანდალური) დამოკიდებულება არის სახელმწიფოებრივი დანაშაული.

აღნიშნული თანხებით არა მხოლოდ ქალაქ ახალციხის მხოლოდ
რაბათის ციხის, არამედ მთელ რაიონში არსებული ისტორიული ღირებ-
ულებების მქონე არაერთი მატერიალური კულტურის ძეგლისა და გა-
ნადგურების პირამდე მისული ეკლესია-მონასტრის (მათ შორის აწყურის
ციხისა და ღმრთისმშობლის ტაძრის) საიმედოდ გამაგრება-კონსერვაცია
შეიძლებოდა.

დღეს, განადგურების პირას მისული გრიგოლ ხანცთელის ეპოქის ის-
ეთი უდიდესი ძეგლების, როგორცაა: ხანცთა, ოშკი, შატბერდი, იშხანი,
თანადროული აწყურის ღმრთისმშობლის უნიკალური ტაძარი გადაუდებ-
ელ და სასწრაფო შველას ითხოვს. რა თქმა უნდა, მისი აღდგენა პირ-
ვანდელი სახით მეტად ძნელია (შეიძლება ითქვას, უკვე შეუძლებელია),
მაგრამ რაც შემორჩა და დღემდე მოაღწია, მისი კონსერვაცია მაინც არის
შესაძლებელი.

P. S. თურქეთის ხელისუფლებამ თავის დროზე, როდესაც მსოფლიო
ხელოვნების უნიკალური ძეგლი, ბანას დიდებული ტაძარი ააფეთქა და მი-
წასთან გაასწორა, ქართულ მხარეს ხმა არ ამოუღია, ხოლო საქართველო-
ში არცერთი მეჩეთიდან კენჭიც კი არ ჩამოვარდნილა. წლების წინ ჩვენი
„კეთილწამებელი ითხოვდა ბათუმში აზიზეს მეჩეთის აგებას, ხოლო ახ-
ალციხეში ახმედ ფაშას ე. წ. „მეჩეთის“ აღდგენას და სანაცვლოდ „დიდ-
სულოვნად“ გეთავაზობდა თურქეთის საქართველოში უნიკალური ქართული
კულტურის ძეგლებზე სარესტავრაციო-აღდგენითი სამუშაოების ნებართ-
ვას. ხალხის პროტესტის შედეგად აზიზეს მეჩეთის მშენებლობაზე საუბარი
დროებით შეწყდა, მაგრამ ახალციხეში ჩუმად, გაუხმაურებლად მოახ-
დინეს არამართო „მეჩეთის“ „რესტავრაცია“, არამედ ციხისაც და ძეგლს
ფაქტობრივად ისტორიული მნიშვნელობა სრულიად დაუკარგეს. დღეს
საუბარი განახლდა ჩვენს ქვეყანაში ახალი მეჩეთების აგების სანაცვლოდ
თურქეთის საქართველოში არსებული ჩვენი უნიკალური ისტორიისა და
კულტურის ძეგლების (ყოველ შემთხვევაში ორი ძეგლის მაინც) თურქეთის
დაფინანსებით აღდგენა-რესტავრაციის შესახებ.

მათ თუ იმ პრინციპით „აღვადგენთ“, როგორც ეს ბაგრატიის ტაძარ-

ზე და ახალციხის რაბათის ციხეზე განახორციელდა, სჯობია საერთოდ შევეშვათ ამგვარ „რესტავრაცია-რეკონსტრუქციას“ და მხოლოდ საკონსერვაციო სამუშაოებით დავკმაყოფილდეთ. ამ საქმეში უნდა გავითვალისწინოთ ევროპის რიგი ქვეყნების პრაქტიკა, სადაც უძველესი ისტორიული ძეგლების პირველსახის შენარჩუნება-გადარჩენის მიზნით, არა მათი აღდგენა-რესტავრაცია, არამედ მხოლოდ კონსერვაცია ხდება (აღნიშნული ფაქტის დასადასტურებლად იტალიისა და საბერძნეთის დასახელებაც საკმარისია). აქვე გასათვალისწინებელია ერთი გარემოებაც: დროა დაისვას საკითხი, რომ ეს ძეგლები იუნესკოს დაცვის ქვეშ მყოფ ძეგლთა ნუსხაში შევიდეს. გარდა ამისა, ამ ტაძრების აღდგენას არავითარი კავშირი არ აქვს საქართველოში ახალი მეჩეთების აგებასთან. ეს არის თურქეთის ხელისუფლების მიერ ჩაფიქრებული თურქული, თუნდაც ისლამური, ექსპანსიის „მშვიდობიანად“ განხორციელების მზაკვრული გეგმა. საინტერესოა, საქართველოს ხელისუფლება რატომ არ ითვალისწინებს ამ გარემოებას, როდესაც თურქეთის მთავრობასთან ასეთ საჭირობოროტო საკითხებზე საუბრობს და თუნდაც სიტყვიერ თანხმობას აძლევს.

საქართველოში აწყურის ღმრთისმშობლის ეკლესია თავისი არქიტექტურით, სივრცობრივი განზომილებითა და ეპოქალური მნიშვნელობით ერთადერთი თანადროული ძეგლია თურქეთის საქართველოში არსებული ქართული ისტორიული ეკლესია-მონასტრებისა. მისი რესტავრაციისა რა მოგახსენოთ, მაგრამ კონსერვაცია კი ისეთივე გადაუდებელი საქმეა, როგორც ზემოთ აღნიშნული ძეგლებისა. ვიდრე კიდევ შერჩენია გარკვეულწილად ადრეული სახე და სრულიად არ განადგურებულა, ტაძარს სასწრაფოდ უნდა მივხედოთ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ქართლის ცხოვრება, ტ. 1, თბ., 1955.
2. ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1966.
3. ვ. ბერიძე, სამცხის ხუროთმოძღვრული ძეგლები, თბ., 1970.
4. გ. ბოჭორიძე, მოგზაურობა სამცხე-ჯავახეთში, თბ., 1992.
5. შ. ლომსაძე, სამცხე-ჯავახეთი, თბ., 1975].
6. ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1973.
7. ალ. ფრონელი, დიდებული მესხეთი, თბ., 1991.
8. ქართლის ცხოვრება, 2, თბ., 1965.
9. ქართული მწერლობა, 1, თბ., 1987.